

POĽSKÁ KURIÉRSKA SLUŽBA A SLOVENSKO V ROKOCH 1939-1945

JURAJ M A R U Š I A K

MARUŠIAK, J.: The Polish courier service and Slovakia from 1939 till 1945. Historický časopis, 44, 4, 1996, p. 632-648, Bratislava.

Hungary was officially a German ally, during World War II. But after the defeat of Poland, Hungarian attitude was still quite friendly towards Poland. Therefore many polish refugees found an asylum territory in Hungary. The Polish embassy was active in Budapest until 1940, a few Polish army and intelligence and informational organizations were formed there. They were a contact between the London and the homeland Polish resistance movement. They were tolerated by the Hungarian government. Since December 1939, Slovakia became a territory through which the couriers between Hungary and Poland were travelling in both directions. They were transporting post, weapons, orders and money. The couriers were also the through-border guides for army specialists going west, for officers organizing the homeland resistance and also for Polish Jews.

History. Slovakia. The Polish courier service and Slovakia from 1939 till 1945.

Hrebene karpatského oblúka tvorili severné hranice Slovenska a Poľska už od 11.-12. stor. Pre Poľsko i jeho južných susedov (Uhorsko, Česko-Slovensko, resp. Slovensko) plnili prirodzenú ochrannú funkciu, dôkazom čoho je jej pomerne stabilný charakter. V priebehu stáročí sa jej podoba zmenila iba málo. Tajné prechody cez ne poznali miestni obyvatelia už oddávna. Hornatosť terénu príťahovala pozornosť ľudí, ktorí z najrozličnejších dôvodov nemohli prekračovať hranice legálne. Prechádzali tade z jednej krajiny do druhej zbojnici, využívali ich pašeráci. V neskorších dobách začali horské trasy využívať politickí emigranti. Cez Tatry utiekol z Uhorska napr. doktor Tytus Chałubiński po porážke košútovskej revolúcie roku 1849. Tento poľský lekár sa neskôr stal priekopníkom v turistickom využívaní poľských Tatier a Zakopaného.¹

Po 1. svetovej vojne sa dovtedy vnútrosťátna hranica zmenila na hranicu dvoch nástupnických štátov bývalej Rakúsko-uhorskej monarchie - ČSR a Poľska, medzi ktorými už od ich vzniku panovali napäťe vzťahy. Definitívne sa ustálila až r. 1924. Po nástupe sanačného režimu Józefa Piłsudského v Poľsku začala hranica opäť pútať pozornosť ľudí, ktorí kvôli svojmu presvedčeniu museli opustiť vlast. Od r. 1928 až do obdobia mnichovského diktátu na jeseň 1938 prechádzali cez „zelenú hranicu“ z Poľska do ČSR politickí utečenci, najmä komunisti. Neskôr cez Tatry prechádzali aj poľskí interbrigadisti do Španielska. Opačným smerom sa pašovala poľská i ukrajinská komunistická tlač. Stredisko, kde sa tlačoviny balili a distribuovali, bolo v Kežmarku.²

Roku 1933 utiekol z Poľska bývalý premiér a vodca roľníckej Poľskej ľudovej strany (ďalej PSL) Wincenty Witos. Witos bol odporcom režimu Piłsudského, podielal sa na vytvorení opozičného zoskupenia Centrolew a ho uväznili. Nakoniec musel emigrovať do ČSR, kde pôsobil až do r. 1939. Zo Zakopaného ho cez hranicu

previedol Stanisław Krzeptowski, horský vodca a lyžiarsky inštruktor.³ Neskôr zabezpečoval Witosovo spojenie so štruktúrami PSL v Poľsku jeho menovec Józef Krzeptowski. O úspešný útek bývalého premiéra sa nemalou mierou zaslúžil aj chatár Kerteš na Troch Studničkách pod Kriváňom, ktorý neskôr mimoriadne pomáhal poľským kuriérom počas 2. svetovej vojny.

Trasa kuriérov viedla z Bukowiny Tatralańskiej cez Wierch Poroniec a ďalej lesom do Ždiaru.⁴ Na kraji dediny v tom čase býval Poliak Marian Adamiak, u ktorého sa kuriéri skrývali. Do vlasti sa vracali cez Podspády a Poroniec, odkiaľ išli horskými chodničkami k osade Rynias.⁵ Witosovi emisári prechádzali cez hranice až do jesene r. 1938. Iná trasa viedla z Červených vrchov cez Tomanovú a Tichú dolinu na Podbanské, Pribylinu a končila sa na železničnej stanici v Liptovskom Hrádku.⁶ Od r. 1936 využívali najmä trasu z Chochoľskej doliny cez Siwu Polanu a Halu Mołkówkę do Oravskej Pily na území Slovenska. U miestneho krčmára Kulku schovávali korešpondenciu pre exilového politika. Naspať zas prenášali Witosove letáky, ktoré sa tlačili v ČSR. Často prechádzali aj cez Rysy a Tomanovo sedlo do Tichej doliny alebo do Jurgova a Podspádov.⁷ Po mnichovskom diktáte začali utekať do Poľska perzekvovaní príslušníci českého a slovenského protifašistického odboja a dôstojníci česko-slovenskej armády. Mnohí z nich tam vstúpili do formujúcich sa českých a slovenských legií, ale na poľskom území do boja proti Nemecku nestihli zasiahnut.⁸

Spojenie s Poľskom udržiavalí aj predstaviteľia komunistického odboja. Ilegálny pracovník KSS v Kežmarku Tibor Paška bol v styku s poľským komunistickým funkcionárom Exterom. Cez „zelenú hranicu“ vtedy prešli viac ako štyria komunistickí funkcionári - o. i. Jozef Valo a Marek Čulen. 4. júla z vojenskej jednotky v Sabinove utiekli do Poľska šiesti vojací, medzi nimi bol aj veliteľ stráže.⁹ Keď 15. 3. 1939 Prahu okupovali hitlerovské jednotky, už ani vládne kruhy sanačného režimu nepochybovali, že najbližším objektom nemeckej agresie sa stane Poľsko. Vláda už od jari uvažovala o sformovaní vojenskej jednotky zloženej zo zahraničných krajánov na území Francúzska. V auguste vycestoval do Paríža generál Jerzy Ferek-Błeszyński určený za jej budúceho veliteľa.¹⁰

V máji 1939 sa na Podhalí začali z civilistov formovať illegálne diverzno-sabotážne skupiny. Predovšetkým išlo o záložníkov z radov miestnych obyvateľov.

³ Tamže, s. 14.

⁴ Tamže, s. 75.

⁵ Tamže, s. 77.

⁶ Tamže, s. 84.

⁷ Tamže, s. 85. Názov obce Oravská Pila je uvedený v texte A. Filara, pravdepodobne ide o chybu. Obec s takýmto názvom neexistuje ani neexistovala. Podľa ostatných údajov ide o niektorú obec v okoli masívu Skorušiny, t. j. Zuberec, Habovka, Oravský Biely Potok, Zábidovo alebo Brezovica.

⁸ Blížšie pozri SVOBODA, L.: Z Buzuluku do Prahy. Warszawa, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej 1965, úvod W. Filar, s. 9 -12. Ďalej pozri aj BATOWSKI, H.: Agonia pokoju i początek wojny. Poznań, Wydawnictwo Poznańskie 1979, s. 353 - 364. Pozri aj KOPECKÝ, R.: Československý odboj v Poľsku, Rotterdam 1958.

⁹ PAŽUR, Š.: Protifašistický odboj na východnom Slovensku. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1974, s. 63.

¹⁰ TERLECKI, O.: Generał Sikorski 1. Kraków, Wydawnictwo Literackie 1981, s. 123-124.

¹ FILAR, A.: Po stopach tatranských kuriérov. Bratislava, Pravda 1972, s. 13.

² Tamže, s. 16.

Jedným zo spoluorganizátorov týchto skupín bol aj Štefan Hurgot, slovenský občan študujúci v Krakove na Jagelovskej univerzite. Pôsobil ako spojka medzi poľskými a slovenskými odbojovými skupinami. Členovia skupín sa tajne stretávali v lesoch, kde sa učili narábať so zbraňami, osvojovali si partizánsky spôsob boja a zároveň zriaďovali skladiská zbrani. Hornaté oblasti na juhu Poľska boli pravdepodobne v strategických plánoch poľskej generality pod velením Edwarda Rydza-Šmigleho určené v prípade vojenskej porážky krajiny a jej okupácie ako územie, na ktorom sa malo rozvíjať hnutie odporu. Plánované partizánske jednotky mali operovať v oblasti Vysokých Tatier a Gorcov. Plány poľského velenia sa však nakoniec ukázali ako zbytočné.¹¹

Obavy z porážky Poľska sa objavovali aj v časti slovenských vládnych kruhov. Išlo predovšetkým o tzv. polonofilské krídlo Hlinkovej slovenskej ľudovej strany okolo Karola Sidora a poslance Slovenského snemu Pavla Čarnogurského. V 30. rokoch boli v úzkom kontakte s poľským veľvyslancom v Prahe Kazimierzom Papežom a konzulom v Bratislave Wacławom Łacińskym. V auguste 1939 prišiel na Slovensko poľský spravodajský dôstojník plk. Czarski. Jeho úlohou bolo sledovať pohyby nemeckých vojsk na území Slovenska pri príprave agresie proti Poľsku. Nadviazal kontakt s P. Čarnogurským, ktorý mu sprostredkoval stretnutia s ďalšími ľuďmi a umožnil pohyb po slovenskom území.¹²

Nemecký útok smeroval zo západu i z juhu - zo slovenského územia - a Nemci obsadili Zakopané hned v prvý deň vojny, 1. 9. 1939 o druhej hodine popoludní. Moment prekvapenia bol taký silný, že na organizáciu partizánskych skupín v danej chvíli nebolo ani pomyslenia. K nemeckej agresii sa pripojil aj Sovietsky zväz okupáciou východných území Poľska. Poľsko sa ocitlo v takmer úplnom nepriateľskom obklúčení. Bezpečné hraničné úseky umožňujúce spojenie Poľska so svetom, boli iba pomerne krátke hranice s Rumunskom v blízkosti Černovic a spoločná poľsko-maďarská hranica, vytvorená v marci 1939, obsadením Podkarpatskej Rusi Maďarskom, kde sa zhromažďovalo veľké množstvo vojakov aj civilistov, ktorí sa po porážke Poľska koncom septembra 1939 chceli tadiaľ dostať do Francúzska a odtiaľ pokračovať v boji proti hitlerovcom. Maďarsko otvorilo hranice pre poľských utečencov 17. 9. 1939.¹³

Postoj oboch susedov k napadnutiu Poľska neboli rovnaký. Rumunsko sa usilovalo zachovať striktúnu neutralitu a následkom nátlaku nemeckého veľvyslance Wilhelma Fabricia na premiéra Calinescu a ministra zahraničia bola utekajúca poľská vláda v Rumunsku internovaná a bol jej znemožnený odchod z krajiny.¹⁴ Maďarský premiér Pál Teleki ešte v júni 1939 oficiálne odmietol účasť svojej krajiny vo vojne proti Poľsku na strane Nemecka „z morálnych dôvodov“.¹⁵ Maďarské obyvateľstvo bolo pozitívne naklonené Poliakom a vláda musela vzodorovať nemeckému nátlaku. Hoci po

nacistickom útoku na Poľsko maďarská tlač podporila Hitlera a vláda nevyhlásila neutralitu, fakticky svoje priaznivé stanovisko voči Poľsku nezmienila.¹⁶ Minister zahraničia István Csáky odmietol ponuku svojho nemeckého kolegu Joachima von Ribbentropa na odstúpenie bližšie neurčených poľských území, ako aj požiadavku na poskytnutie maďarských železníc na transport nemeckých vojsk proti Poľsku.¹⁷ Regent Miklós Horthy dokonca vydal príkaz na ich zamínanie a keby si Nemci chceli transport vynútiť, nariadiť ich vyhodiť do vzduchu. Maďarská vláda vydala vyhlásenie, že splnenie nemeckých požiadaviek „by bolo v rozpore so cieľom maďarského národa“.¹⁸

Vďaka priaznivému postoji oficiálnych maďarských kruhov smeroval početný prúd utečencov z Poľska práve do Maďarska. Príslušníkov armády internovali v Miškovi, civilné osoby sa mohli usadiť na celom území krajiny, prípadne cez Juhosláviu odísť do Francúzska, kde sa formovali poľské jednotky a exilové štátne štruktúry. Evakuácie z Poľska mali masový charakter až do 28. 9. 1939, keď Nemci nariadili uzavretie hraníc.¹⁹ Poľskí utečenci hromadne prechádzali do Maďarska aj cez východné Slovensko. Najčastejšie prekračovali hranice v oblasti Spiša a Zámaguria, ale aj cez Dukliansky a Lupkovský priesmyk. Niekoľko sto Poliakov žilo a pracovalo od októbra 1939 do konca januára 1940 v Kamienke a Jarabinej pri Starej Lubovni. Hoci Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky vydalo 3. 1. 1940 nariadenie zadržiavať poľských utečencov, ich prechody v okresoch Poprad, Bardejov, Stropkov, Giraltovce a Stará Ľubovňa pokračovali. Velenie 3. divízie v Prešove zistilo existenciu 4 nelegálnych prechodov. Prvý sa nachádzal medzi poľskými dedinami Solinky a Balnica a slovenskou obcou Osadné (vtedy Telepovce). Za pomocí obyvateľov Hostovíc a Pčoliného Poliaci prechádzali do dediny Zvala, ktorá sa nachádzala na území okupovanom Maďarskom. V noci zo 17. na 18. 1. 1940 prešlo z Hostovíc do Stariny (ktorá bola takisto okupovaná Maďarskom) viac ako 40 Poliakov. Z poľských obcí Zydranowa a Czeremcha prechádzali poľskí utečenci cez Príkru a Krajnú Poľanu do Svidníka, odkiaľ pokračovali ďalej do Stropkova a Michaloviec do Maďarska. Nelegálne prechody boli zaznamenané i pri poľskej Krynici a Ruskej Voli a Orlove na slovenskej strane.²⁰

Poľským emigrantom sa usilovala uľahčiť v Maďarsku život tamojšia početná poľská lobby. Pred r. 1939 tam žilo 14 000 poľských občanov a niekoľko tisíc Poliakov s maďarským štátnym občianstvom. Zároveň tam pôsobilo množstvo poľských vzdelávacích, skautských a náboženských spolkov, početne boli aj polonofilské organizácie maďarských občanov.²¹ Po internovaní vlády a prezidenta druhej republiky prezident Ignacy Mościcki zveril prezidentský úrad Władysławovi Raczkiewiczovi. V posledný septembrový deň, keď sa ešte poľské jednotky bránili na Helskom poloostrove a boje pokračovali aj inde, sa vo Francúzsku vytvorila z hľadiska

¹¹ FILAR, A.: Po stopách, c.d., s. 84-85.

¹² Zvukový záznam č. 18: Rozhovor autora s Jánom Čarnogurským 29. 4. 1996.

¹³ FILAR, A.: Po stopách, c.d., s. 21.

¹⁴ BATOWSKI, H.: Walka dyplomacji hitlerowskiej przeciw Polsce 1939-1945. Kraków, Wydawnictwo Literackie 1984, s. 28-29.

¹⁵ BATOWSKI, H.: Agonia, c.d., s. 327.

¹⁶ Tamže, s. 331.

¹⁷ Tamže, s. 332.

¹⁸ Tamže, s. 335-339.

¹⁹ FILAR, A.: Po stopách, c.d., s. 22.

²⁰ PAŽUR, Š.: c. d., s. 64.

²¹ FILAR, A.: Po stopách, c.d., s. 22.

ústavy a medzinárodného práva legálna poľská vláda pod vedením kritika sanačného režimu J. Piłsudského generála Władysława Sikorského.²² Hoci Rumunsko ani Maďarsko formálne túto vládu neuznali, prostredníctvom poľských zastupiteľských úradov na svojom území s ňou až do konca r. 1940 udržiavali diplomatické styky.

Už 27. 9. 1939 v bojujúcej Varšave vznikla pod vedením generála Michała Karasewicza-Tokarzewského a generála Juliusa Rommela tajná vojenská odbojová organizácia Służba Zwycięstwu Polski, neskôr súčasť Związku Walki Zbrojnej (ďalej ZWZ). Išlo o jadro budúcej Armii Krajowej. Organizácia podliehala poľskej vláde v Angers, resp. v Paríži, ktorá sa po porážke Francúzska presídlila do Londýna.²³ Vďaka miestnym Poliakom a postoji maďarských úradov vzniklo v Budapešti dôležité stredisko poľského zahraničného odboja. Je to o to väčší paradox, že sa tak dialo v krajine, ktorá bola oficiálne spojencom Nemecka. Poľský konzulát v Budapešti hromadne vysielal poľských vojakov do armády generála W. Sikorského cez Taliansko a Juhosláviu, vystavoval utečencom pasy, získaval francúzske víza a vydával pre potreby juhoslovanského a talianskeho veľvyslanectva odporúčania, na základe ktorých Poliaci bezplatne získavali tranzitné víza. Platil aj cestu železnicou na taliansko-francúzske hranice. Hoci nemecký veľvyslanec v Budapešti Otto von Erdmannsdorff proti tomu viackrát protestoval, v praxi sa nič nezmenilo. Poľský konzulát začal pôsobiť diskrétnejšie a maďarské úrady z času na čas zatkli niekoľko Poliakov odchádzajúcich do bojujúcich krajín, ale o niekoľko dní ich potichu prepustili.²⁴

Służba Zwycięstwu Polski nadviazala s exilovou vládou rádiové spojenie. Uvažovalo sa však aj o kuriérskom spojení, ktoré malo zabezpečiť doručovanie hlásení, rozkazov, prevoz zbraní ako aj prevádzkanie ľudí cez „zelenú hranicu“, ktorí utekali pred gestapom alebo sa chceli dostať do západných jednotiek. Uvedená organizácia bola súčasťou formovania poľského ilegálneho štátu. Doma postupne v ilegalite obnovovali svoju činnosť predvojnove politické strany. V novembri 1939 sa hlavným veliteľom Związku Walki Zbrojnej so sídlom vo Francúzsku stal niekdajší spolubojovník J. Piłsudského generál Kazimierz Sosnkowski.²⁵ Vďaka poľskému emigrantskému zoskupeniu v Maďarsku a miestnym polonofilom v Budapešti od decembra 1939 vznikali tri poľské spravodajsko-prepravné základne. Odbočka W (Węgry) mala za úlohu informovať poľskú exilovú vládu o pohyboch nemeckých armád a politickom vývoji v krajinách susediacich s Maďarskom - t. j. v Rumunsku, v Juhoslávii, na Slovensku, v Protektoráte Čechy a Morava, Rakúsku i v samotnom Nemecku. Tieto informácie boli mimoriadne cenné pre Spojencov, na ich základe sa neraz uskutočňovali nálety na nemecké ciele.²⁶ Ďalej v Budapešti vyvíjala činnosť

²² TERLECKI, O.: c. d., s. 153-155, 159-164. Podľa poľskej ústavy z r. 1935 mohol odstupujúci prezident vymenoval svojho nástupcu a ten novú vládu. Išlo fakticky o prvok autokracie. Prezidenta Władysława Raczkiewicza vymenoval internovaný I. Mościcki. Pokus o vymenovanie Augusta Zaleského za exilového premiéra narazil na odpor väčšiny exilu, ktorá nesúhlasila s obsadením dvoch najvyšších štátnych úradov exponentmi sanačného režimu.

²³ DRYNKO, R.: Poľské hnutie odporu. In: SNP v pamäti národa, Bratislava, NVK International 1994, s. 19.

²⁴ BATOWSKI, H.: Walka dyplomatyczji, c.d., s. 55-56.

²⁵ DRYNKO, R.: c. d., s. 19.

²⁶ FILAR, A.: Po stopách, c.d., s. 25.

Vojenská spravodajsko-spojovacia základňa pod krycím názvom Romek. Spočiatku bola podriadená hlavnému veleniu ZWZ v Paríži a po porážke Francúzska v Londýne, v lete 1943 prešla pod právomoc velenia Armie Krajowej. Pri základni Romek pôsobila špeciálna bunka vyrábajúca falošné doklady, najmä nemecké preukazy totožnosti (kennkarty), pracovné povolenia a krstné listy. Roku 1943 maďarská tajná polícia niektorých jej pracovníkov na nátlak gestapa zatkla. Odvtedy používala krycie meno Liszt, po okupácii Maďarska 19. 3. 1944 Nemeckom a po zatýkaní mnohých príslušníkov poľského odboja a poľských spolkov sa reorganizovala a začala používať kryptonym Pestka.²⁷ Spojenie Londýna a Delegatúry vlády v Poľsku mala na starosti Spravodajsko-politicke základňa W. Jej prvým šéfom bol Edmund Fietowicz-Fietz s krycím menom Kordian. 19. 3. 1944 ho zatklo gestapo a zahynul v Mauthausene. Neskorším šéfom bol Wacław Felczak. Od decembra 1939 začali prechádzať cez územie Slovenska z Poľska do Maďarska prví kuriéri.²⁸ Boli medzi nimi Jan Łozański „Orol“, Kazimierz Świerczek, Antoni Jabłoński a slovenský občan Ladislav Štefko. V júli 1940 k nim pribudol Józef Krzeptowski zo Zakopaného.²⁹

Každá z troch budapeštianskych základní mala vlastných kuriérov. Okrem kuriérskych služieb organizácií poľskej exilovej vlády pôsobili v Budapešti viaceré organizácie na vlastnú päť.³⁰ Úlohou kuriérov bolo prenášať aj finančné prostriedky pre potreby domáceho odboja, preprava poštových zásielok, rozkazov a ľudí na Západ, v neskoršom období i dôstojníkov z Maďarska naspať do vlasti, kde pomáhalo organizovať ozbrojené hnutie odporu.³¹ Od r. 1942 až do marca 1944 nepretržite prebiehala akcia Żegota. Išlo o prevádzkanie poľských Židov do Maďarska.³² Kuriéri mali do Poľska prenášať aj zbrane a výbuštiny, to sa diaľo iba v lete 1940 a potom na to rezignovali, lebo pašovanie zbraní bolo príliš riskantné. Korešpondenciu kuriéri ukryvali najrozličnejším spôsobom - v šatstve, cigaretových špičkach, tabatierkach, pudrenkách, v knihách, v ceruzkách, potravinách a inde.³³

Za kuriérov vyberali najmä mladých ľudí, čestných a intelligentných. Priemerne absolvovali cestu raz alebo dvakrát za mesiac. Výber bol vzhľadom na náročnosť práce veľmi prísny, dôraz sa kládol na pohotovosť, železné zdravie a dobré organizačné schopnosti. Budúci kuriéri museli byť dobrí vlastenci a mal v poriadku životopisy. Regrutovali sa najmä spomedzi Goralov z okolia Zakopaného, dokonale ovládajúcich tatranský terén, mnohí poznali slovenčinu a mali priateľov a známych na slovenskej strane. Do kuriérskej služby sa zapojili celé goralské rody - Marusarzovci, Kulovci, Fraczystovci či Krzeptowskovi. Mnohí boli pred vojnou aktívni športovci a reprezentanti Poľska v lyžovaní, alebo pôsobili ako horskí vodcovia. Prísnosť výberu

²⁷ Tamže, s. 25-26.

²⁸ Tamže, s. 27.

²⁹ Tamže, s. 28.

³⁰ Fragmenty protokolu konferencji w Belgradzie zwolanej przez Komendanta Głównego ZWZ (29. 5. 2. 6. 1940). In: Armia Krajowa w dokumentach 1939-1945, zv. 1., č. dokumentu 42, s. 256.

³¹ FILAR, A.: Po stopách, c.d., s. 26.

³² FILAR, A.: U podnóża Tatr 1939-1945. Warszawa, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej 1985, s. 70.

³³ FILAR, A.: Po stopách, c.d., s. 26.

potvrdzuje aj skutočnosť, že raz spomedzi jedenástich mladých športovcov zo Zakopaného, ktorí sa ocitli v Budapešti, do kuriérskej služby vybrali iba štyroch.³⁴

Úspešným kuriérom bol Stanisław Marusarz zo Zakopaného, aktívny reprezentant Poľska v lyžiarskych disciplínach do r. 1957. Roku 1931 bol majstrom Poľska v zjazdovom lyžovaní, pätkrát štartoval na zimných olympiádach, trikrát na majstrovstvách sveta. Roku 1938 na majstrovstvách sveta v Lahti obsadił druhé miesto.³⁵ Ešte v rokoch 1938-1939 pod krycím menom Przestalski prevádzal česko-slovenských dôstojníkov.³⁶ Aj ďalší významný kuriér - Jan Bobowski³⁷ a Władysław Roj Gaśienica³⁸ reprezentovali Poľsko v lyžiarskych disciplínach. Józef Krzeptowski bol zase horským vodcom a lyžiarskym inštruktorom.³⁹ Napriek tomu, že práca kuriérov si vyžadovala nesmierne nároky na fyzickú kondíciu a znamenala omnoho väčšie psychické vypätie ako v bojoch priamo na fronte, nikto z oslovených neodmietol plniť zverené úlohy. Najmä na začiatku sa mnohí hlasili za kuriérov dobrovoľne, neuvedomujúc si mnohé nebezpečenstvá. Nejeden z nich za svoju nerozvážnosť zaplatil životom. Napr. v polovici januára 1940 na trase medzi Budapešťou a Poľskom chytili štyroch kuriérov.⁴⁰

Kuriéri pri realizácii svojich úloh museli prejsť cez dve prísné strážené hranice - maďarsko-slovenské a slovensko-poľské, kde im hrozilo, že padnú do rúk gestapa alebo slovenských žandárov, resp. pohraničných jednotiek, ktoré zajatých Poliakov neraz vydávali do rúk gestapa v Generálnej Gubernii. Nebezpečie číhalo v zložitom tatranskom teréne a nevyspateľnom počasí. Mnohí príslušníci SS a gestapa, ktorí strážili tatranské hranice, boli takisto lyžiarskimi reprezentantmi Nemecka či Rakúska a kuriérov dobre poznali z predvojnových čias. To sa stalo napr. bývalému reprezentantom Poľska v klasických lyžiarskych disciplínach J. Bobowskemu pri prechode s A. Marusarzom a S. Kulom. Pred prezradením a istou smrťou ich zachránilo azda iba to, že sa im svojich niekdajších priateľov podarilo opíti a potom im ujsť.⁴¹

Nemecká okupačná správa sa pokúšala o skorumpovanie poľského obyvateľstva na južných hraniciach pokusom o vytvorenie tzv. Goralenvolku, t. j. samostatného goralského národa.⁴² Hoci v mestách ako Zakopané, Nowy Targ, Rabka a Szczawnica sa vzhľadom na silný nemecký nátlak prihlásilo ku goralskej národnosti pomerne mnoho ľudí (napr. v Zakopanom z 8000 obyvateľov okolo 2500), na dedinách ich nepresiahol 10%. Šéfom tzv. Goralischen Komitee sa stal Waclaw

³⁴ Tamže, s. 28.

³⁵ Tamže, s. 34; S. Marusarz bol pravdepodobne literárnym vzorom pre poľského spisovateľa Adama Bahadury pri zobrazení hlavného hrdinu románu pre mládež Tretia hranica Andrzeja Bukowého. Bratislava, Mladí dají, 1977. Román bol preložený do slovenčiny a podľa neho bol nakrútený televízny seriál.

³⁶ Tamže, s. 36.

³⁷ Tamže, s. 123.

³⁸ Tamže, s. 124.

³⁹ Tamže, s. 74.

⁴⁰ Plk. Rowecki do gen. Sosnkowskiego - sprawy organizacyjne. informacje wywiadowcze, raport o sytuacji w kraju (8. 2. 1940). In: Armia Krajowa w dokumentach 1939-1945, zv. 1., č. dokumentu 17, s. 109.

⁴¹ FILAR, A.: Po stopách, c.d., s. 135-136.

⁴² Gen. Tokarzewski do gen. Sosnkowskiego - meldunek organizacyjny i raport polityczno-gospodarczy (9. 1. 1939). In: Armia Krajowa w dokumentach 1939-1945, zv. 1., č. dokumentu 13, s. 72.

Krzeptowski, ktorého 20. 1. 1945 partizáni z radov Armii Krajowej na vlastnom pozemku v Kościelisku popravili. Exponenti goralského hnutia udávali poľských vlastencov gestapu.⁴³ I preto bolo potrebné pri výbere kuriérov spomedzi Goralov zachovávať maximálnu obozretnosť. Na územiac na východ od Spiša zas Nemci podporovali protipoľské náladu medzi miestnym ukrajinským, resp. rusínskym obyvateľstvom.⁴⁴ Problémy spôsobovala hlavne prítomnosť ukrajinských nacionalistických ozbrojených formácií. Napriek spomínaným okolnostiam sa do kuriérskej činnosti zapojilo aj mnoho Lemkov, príslušníkov ukrajinskej etnickej skupiny žijúcej v Nízkych Beskydách na pohraničí Poľska a Slovenska.⁴⁵ Nedozumenia sa stávali pri prenášaní peňazí. Boli spôsobené napr. tým, že ani samotní kuriéri neraz nevedeli, akú veľkú sumu prenášajú a kde všade sú ukryté. Neraz ich na základniach podozrievali z defraudácií. Stávali sa aj prípady lúpeží a vládne peniaze často získaval osoby a organizácie, pre ktoré neboli určené. Preto v apríli 1940 žiadal plukovník Stefan Rowecki, veliteľ Związku Walki Zbrojnej v oblasti nemeckej okupácie, aby balíčky boli evidované a bola na nich uvedená suma.⁴⁶

Vzhľadom na to, že jednotlivé vojenské a politické organizácie využívali vlastných kuriérov, niekedy si dokonca navzájom konkurovali a preberali si kuriérov, hranica bola neraz doslova pretažená. Príslušníci zahraničného odboja (gen. Sosnkowski) sa v tejto súvislosti obávali zosilnenia represí zo strany Nemcov. Rovnako sa neochotne stavali k pokusom o masovú evakuáciu na Západ, aby sa rešpektovali pravidlá konspirácie, ako aj zachovali ľudské zdroje pre potreby ozbrojeného odporu proti nepriateľovi, ale podporovali evakuáciu mládeže vo veku do 26 rokov.⁴⁷ S. Rowecki sa usiloval, aby v Poľsku ostali dôstojníci pechoty a kavalérie, odporúčal prevádzkať iba špecialistov z oblasti letectva, delostrelectva, spojov či námorníctva, ktorých nebolo možné využiť doma.

Životu nebezpečná bola neznalosť pravidiel konspirácie. V tejto súvislosti smerovala kritika na základňu Romek. Podľa správy už generála S. Roweckého z marca 1940 zlyhávali najlepšie pripravené cesty. Vo Varšave a Krakove bola existencia kuriérov verejným tajomstvom. S. Rowecki sa domáhal, aby „kuriérom zakázali viesť rozhovory na vlastnú päsť“. Takisto bol proti masovému vysielaniu ľudí

⁴³ FILAR, A.: U podnóża, c.d., s. 20-21.

⁴⁴ Plk. Rowecki do gen. Sosnkowskiego - sprawy organizacyjne. informacje wywiadowcze, raport o sytuacji w kraju (8. 2. 1940). In: Armia Krajowa w dokumentach 1939-1945, zv. 1., č. dokumentu 17, s. 109.

⁴⁵ RODÁK, J.: Spolupráca poľského hnutia odporu s protifašistickým odbojom na východnom Slovensku, In: Východoslovenská armáda a odboj. Materiály z vedeckého seminára v Prešove 12.-13. 11. 1992. Banská Bystrica, Datei 1992, s. 146.

⁴⁶ Plk. Rowecki do gen. Sosnkowskiego - sprawy organizacyjne, pieniążne, sprawa warunków pracy konspiracyjnej... (7. 3. 1940). In: Armia Krajowa w dokumentach 1939-1945, zv. 1., č. dokumentu 23, s. 155-156.

⁴⁷ Gen. Sosnkowski do plk. Żebrowskiego i mjr. Macielińskiego - instrukcja organizacyjna dla terenu okupacji sowieckiej (5. 5. 1940). In: Armia Krajowa w dokumentach 1939-1945, zv. 1., č. dokumentu 40, s. 239.

do zahraničia, lebo „vytrhnúť hodnotných ľudí so ZWZ“.⁴⁸ Na organizovaní spojenia so základňou v Budapešti sa podieľali aj ľudia žijúci v Zakopanom. V ich domoch pôsobili kontaktné strediská, kde sa skrývali kuriéri a ľudia, ktorých prevádzali oboma smermi cez hranice. Boli to najmä vily Telimena a Dafne.⁴⁹ Do konca vojny gestapo neodhalilo vily Stokrotka a Jurek. Podobné strediská pôsobili aj mimo mesta, najmä v Szaflarach a Poronine. Na tamojších železničných staniciach vystupovali ľudia, ktorí sa checeli dostať do zahraničia, aby sa nestali obeťami častých gestapáckych razív na stanici v Zakopanom. V týchto obciach fungovali úkryty vo vilách Grań, Strumień, Maria a Fabianówka. Pre tajné byty sa vyhľadávali domy na úbočiach, ľahko dostupné priamo z hôr, napr. turistický útulok na Hali Pisanej v Kościeliskej doline. Jeho majiteľ Józef Berestko zahynul v Osvienčime a jeho manželka prežila Ravensbrück. Ako úkryt slúžila aj hájovňa pri vstupe do Kościeliskej doliny.⁵⁰

Hoci k najdôležitejším strediskám prechodov kuriérov patrilo Zakopané, kuriérské trasy boli vytypované na celom úseku hraníc Slovenska a Generálnej Gubernie od Bieszczad po oblasť Žywca, t. j. od Medzilaboriec po Skalité. Hranice boli rozdelené na štyri úseky - oblasť Sanoka (krytie meno Bronisława), Jasła (Kazimierza), Nowého Sącza (Sabina) a Nowého Targu (Teresa). Trasy zo Zakopaného boli podriadené oblasti číslo 4 so sídlom v Nowom Targu, úsek viedla Maria Pajerska z Nowého Targu s pseudonymom Hanka.⁵¹ V intenzite a dôležitosti kuriérskych prechodov Zakopanému konkuroval úsek Nowy Sącz, kde bol organizátorom kuriérskej služby za Službu víťazstvu Poľska Konstanty Gucwa „Góral“, dôstojník poľskej armády. Na úseku Nowy Sącz medzi prvých kuriérov patrili Tadeusz Sokołowski, Jan Ziółczyński a Paweł Liber.⁵² Mnohí pochádzali zo železničiarskych kolónii na juhu Nowého Sącza, napr. Jan Freisler, Leopold Tomasz Kwiatkowski, Jan Szyszka, Franciszek Krzyżak, bratia Władysław a Kazimierz Świerczkowci. Poslední traja sa spolu s Józefom Ciastońom od r. 1942 do marca 1944 angažovali v akcii Żegota zameranej na záchrannu poľských Židov ich evakuáciou do Maďarska. Pred vojnou pôsobili v Poľskej socialistickej strane. Hlavné strediská, v ktorých sa sústredovali záujemcovia o prekročenie hraníc, boli v Szczawnici a v Piwniczej, odkiaľ okrem Pawła Libera pochádzal aj Paweł Musiał a Jan Podstawski.⁵³

Pri prechodoch cez Tatry kuriéri využívali trasy mimo hlavného hrebeňa a najdôležitejších turistických centier. Často prechádzali cez hrebeň Červených vrchov. Tomanovskou dolinou išli ďalej na Kondracké sedlo a Suchi Kondracki, odkiaľ Kondratovou dolinou pokračovali do Kuźmíc a osady Bystré pri Zakopanom.⁵⁴ Čažšia trasa, ale vzhľadom na menšiu pravdepodobnosť stretnutia s Nemcami bezpečnejšia,

⁴⁸ Plk. Rowecki do gen. Sosonkowskiego - sprawy organizacyjne i pieniążne, sprawa warunków pracy konspiracyjnej, łączności, położenia inwalidów wojennych (7. 3. 1940). In: Armia Krajowa w dokumentach 1939-1945, zv. 1., č. dokumentu 23, s. 154-157.

⁴⁹ FILAR, A.: U podnóża, c.d., s. 65.

⁵⁰ Tamże, s. 66-67.

⁵¹ Tamże, s. 63.

⁵² Tamże, s. 70.

⁵³ Tamże, s. 71.

⁵⁴ FILAR, A.: Po stopach, c.d., s. 43.

viedla cez Kopu Kondracku, Malý Giewont do Strążyskej doliny.⁵⁵ Z Tomanovskej doliny bolo možné prejsť cez štit Małego Łęczki a cez Bacug a Grzybowiec pokračovať do chaty v Strążyskej doline.⁵⁶ Tatranskí kuriéri pri ceste severozápadným smerom do Kościeliska zas z Kondrackého sedla prechádzali cez Iwaniacke sedlo popod Kominy a Tylkowe do Lejowej doliny až do osady Bialy Potok pri Kościelisku.⁵⁷ I z chaty pri Hali Gąsienicowej sa dalo cez Czarny Staw Gąsienicowy a Zawrat prejsť do Tichej doliny na Slovensku.⁵⁸ Sú známe i prechody kuriérov cez Kôprovú dolinu,⁵⁹ resp. cez Pyšné (Pysznianske) sedlo, Kamenistú dolinu na Podbanské a odtiaľ do Východnej.⁶⁰ Na slovenskom území poľskí kuriéri nachádzali úkryty najmä na chate na Troch studničkách u chatára Jozefa Kertéša,⁶¹ ale aj vo Východnej u Jána Hlavavy⁶² a v Liptovskej Kokave.⁶³ Na Spiši boli časte prechody medzi Jurgovom (v rokoch 1939-1945 patril Slovensku) a Podspádmi, odkiaľ kuriéri pokračovali ďalej do Ždiaru a Kežmarku.⁶⁴ Do Poľska zo Slovenska prechádzali aj cez Nižné a Vyšné Lapše do Novej Belej, odkiaľ po prekročení „zelenej hranice“ išli do Waksmundu a Wichrówky.⁶⁵ V oblasti Beskidu Sądeckého prechádzali kuriéri z oblasti Nowého Sącza najmä v blízkosti obcí Mníšek nad Popradom a Litmanová. Pomáhali im obyvatelia osád v údolí potoka Czerz pri Piwniczej (Koszaryska, Piwowarówka, Leskowa, Sucha Dolina, Obidz a i.), ktorí mali príbuzných a priateľov v Mníšku nad Popradom, Jarabine, Litmanovej, Pilhove a v Hraničnom (dnes Granastove).⁶⁶

Kuriér J. Łozański, ktorý má na konte 45 úspešných trás, používal prechody v oblasti Medzilaboriec, Čertižného a Habury.⁶⁷ Roku 1942 sprevádzal cez Košice do Varšavy emisára generála W. Sikorského plukovníka Roztworowského.⁶⁸ V Habure sa kuriéri ukryvali u Pavla a Júlie Hočovcov. Pri svojej práci neraz využívali aj služby pašerákov, napr. Pavla Savułaka z Medzilaboriec. Azyl nachádzali i u krčmára Vasila Sidlára v Kapišovej, kde počúvali tajné vysielačky. Łozańskemu na kuriérskych cestách pomáhal aj Imrich Tomko, náčelník železničnej stanice v Bánovciach nad Ondavou, ktorý ho autom prevážal do Vyšných Čabín. Na maďarské územie kuriéri prechádzali i v oblasti Humenného, konkrétnie pri dedine Zvala.⁶⁹ Cez východné Slovensko prevážali poštu a peniaze Izabela Tańska-Kwapińska, Ludwiga Leśniaková a Włodzimierz Szyc. V júni 1940 ich zatkli a uväzneni v Medzilaborciach. Počas

⁵⁵ Tamże, s. 142.

⁵⁶ Tamże, s. 65.

⁵⁷ Tamże, s. 103.

⁵⁸ Tamże, s. 136.

⁵⁹ Tamże, s. 84.

⁶⁰ Tamże, s. 38.

⁶¹ Tamże, s. 85.

⁶² Tamże, s. 140.

⁶³ Tamże, s. 224.

⁶⁴ Tamże, s. 94-95.

⁶⁵ Tamże, s. 175-177.

⁶⁶ FILAR, A.: U podnóża, c.d., s. 71.

⁶⁷ RODÁK, J.: c. d., s. 145.

⁶⁸ Tamże, s. 147.

⁶⁹ Tamże, s. 146.

transportu do Generálnej Gubernie, kde ich mali vydať do rúk Nemcom, im pri úteku pomohol mestny občan Jozef Hliviak.⁷⁰ Krosniansky inšpektorát ZWZ organizoval za pomocí miestnych Lemkov trasu Chodba, kade prešlo niekoľko stovák Poliakov. Viedla cez Nowy Žmigród a Krépnu do Bardejova.⁷¹

Kuriéri sa po prekročení hraníc v tatranskej oblasti spravidla stretávali v Poprade, odkiaľ sa s pomocou miestneho taxikára Jozefa Lacha dostávali cez Stratenú a Dobšinú do Gemerskej Polomy, ktorá vtedy ležala na slovensko-maďarskej hranici. Neraz takto taxikári prevážali i 15-30 členné skupiny.⁷² V Gemerskej Polome im poskytoval úkryt mestny krčmár Štefan Antal. Kuriéri využívali aj služby dobšinského taxikára Jozefa Bürgera, presvedčeného antifašistu, hoci mu spočiatku kvôli jeho menu nedôverovali⁷³ i šoféra z Prešova.⁷⁴ Po prekročení slovensko-maďarskej hranice sa ich ujímal rožňavský taxikár Jozef Hliviak, ktorý ich prevážal do Košíc.⁷⁵ I pri Košiciach v blízkosti Košických Hámrov (obec zanikla r. 1966 v súvislosti s výstavbou priehrady Ružín na Hornáde, kataster patrí k obci Košická Belá - pozn. J. M.) sa nachádzali frekventované, ale vzhľadom na prítomnosť žandáarov v Kysaku nebezpečné prechody. Tam cestovali spravidla cez Levoču, Spišskú Novú Ves, Spišské Vlachy a Margecany.⁷⁶ V Bohdanovciach prenocovali u miestneho občana.⁷⁷ Keď sa obrátili so žiadostou o ubytovanie na istého Poliaka usadeného v spišskej obci Hozelec, odmietol im poskytnúť pomoc.⁷⁸ V Košiciach, vtedy okupovaných Maďarskom, sa o nich postaral Poliak Karpiński, ktorý tam pred 2. svetovou vojnou pracoval na poľskom konzuláte a potom viedol odbočku Červeného kríža v spolupráci so svojou sestrou, ktorá bola vydatá za dôstojníka Skupieňa z Podhalia.⁷⁹

Na južných hraniciach Slovenska existovalo viacero nelegálnych prechodov do Maďarska. Poľským kuriérrom uľahčovala situáciu skutočnosť, že o ich „vyťaženie“ sa starali spolu s príslušníkmi domáceho protifašistického odboja predovšetkým pri sprostredkúvaní útekov českých dôstojníkov na Západ do formujúcich sa česko-slovenských vojenských jednotiek. Neraz dochádzalo k spolupráci poľského a česko-slovenského odboja. Prechody cez hranice organizovala ilegálna skupina Obrana národa - južné Slovensko pozostávajúca z menších navzájom nezávislých skupín. Mala okolo 90 príslušníkov. Najfrekventovanejšie boli prechody pri Krupine organizované Jozefom Novotným a Tomášovciach (okr. Lučenec), kam posielal utečencov Vladimír

Seitz.⁸⁰ Ten bol do r. 1939 zubárom v Lučenci, potom žil v Hnúšti. Poliaci prichádzali cez Kysuce a Žilinu. Ich prechody organizovali kysuckí učitelia Milan Polák a Martin Hlásnik. Vo Zvolene sa o utečencov starali ťavicovo orientovaní antifašisti Daniel Ertl a Rudolf Blažovský. V Tomášovciach sa stretávali na evanjelickej fare u knaza Juraja Chochola. Cez hranice ich prevádzali miestni občania Ondrej Filo a Ondrej Tákač, ktorí mali pozemky na maďarskej strane, kam v rámci malého pohraničného styku mohli chodiť na prieplustky.⁸¹

Úspešné prechody by sotva boli možné bez pomoci člena pohraničnej stráže Ľudovíta Vaváka a veliteľa miestnej žandárskej stanice. Po prekročení hraníc sa o utečencov staral lekárnik Gustáv Voda a obchodník s elektrosúčiastkami Karol Svoboda. Ďalej do Budapešti cestovali vlakom, alebo ich autom viezol lekárnikov šofér Toman.⁸² Frekventované boli aj prechody v bratislavskej a nitranskej oblasti, menej často prechádzali hranice pri Modrom Kameni a Revúcej. V oblasti Rožňavy pôsobili najmä Poliaci. Tade prešiel do Poľska aj generál Jan Ziętarski.⁸³ Do októbra 1940 bol využívaný aj prechod pri Hnúšti, kde odbojovú bunku riadili miestny železničiar Vojtech Cajchan, Vladimír Seitz a majiteľ mastencovej bane Jozef Novák. Členmi skupiny boli Ján Švihra, Július Račko, František Hazuch, J. Bohúň a Daniel Hilmer. Pri preprave utečencov cez Slovensko využívali služby Vladimíra Daxnera z Tisovca a farára Hrušku zo Sučian. Falošné doklady im vystavil notár v Hrabove. Pri ceste z Hnúšte na hranice ich viezli autami V. Seיטה alebo J. Nováka vodiči Ondrej Mokren a Ružena Nováková. Cez Hnúštu sa do Maďarska dostal aj syn premiéra W. Sikorského, ktorý utiekol zo zajateckého tábora v Nemecku.⁸⁴ Skupinu Obrana národa - južné Slovensko riadil pokladník na hlavnej železničnej stanici v Bratislave Jozef Jakubala, o prísun finančných prostriedkov sa stal úradník Légiobanky Jozef Čihák.⁸⁵ Pri cestách z Poľska do Maďarska a naspäť dôležitú rolu zohrávala obec Hraň ležiaca na Maďarmi obsadenom území východného Slovenska, kde sa nachádzal tábor poľských utečencov. Kontakty sa nadvázovali pomocou kaplána Stanisława Repku-Laského „Zepka“. Jeho zásluhou začali Poliakom pomáhať Imrich, Michal a Jozef Tomkovci v susedných slovenských Malčiciach i Gejza z Trebišova, ktorí kuriérov sprevádzali na slovensko-poľskú hranicu.⁸⁶

Niekoľko poľských dôstojníkov prekročilo hranice pri Michalovciach s pomocou odbočky Obrany národa, ktorá sprostredkúvala útek česko-slovenských dôstojníkov. Viedol ju autodopravca Bohumil Peťura a Jozef Bílek, riaditeľ rafinérie ropy v Strážskom. Prostredníctvom Františka Ehla boli napojení na Emanuela Truhlářa v Prahe, spolupracujúceho s predsedom protektorátnej vlády generálom Aloisom

⁷⁰ Tamže, s. 147.

⁷¹ Tamže, s. 146.

⁷² FILAR, A.: Po stopách, c.d., s. 85-86.

⁷³ Tamže, s. 107.

⁷⁴ Tamže, s. 224.

⁷⁵ Tamže, s. 105.

⁷⁶ Tamže, s. 95.

⁷⁷ Tamže, s. 101.

⁷⁸ Tamže, s. 102-103.

⁷⁹ Tamže, s. 94-95.

⁸⁰ TÓTH, D.: Ilegálne prechody antifašistov na južnom Slovensku v rokoch 1939-1941. In: Slovensko v rokoch druhej svetovej vojny, materiály z vedeckého sympózia Častá 6.-7. 11. 1990, Bratislava, Predsedníctvo SNR 1991, s. 145.

⁸¹ Tamže, s. 147.

⁸² Tamže, s. 148.

⁸³ Tamže, s. 145-146, 149.

⁸⁴ Tamže, s. 148-149.

⁸⁵ Tamže, s. 147.

⁸⁶ RODÁK, J., c. d., s. 146.

Eliášom a Otakarom Klapkom.⁸⁷ Ďalej do skupiny patril majiteľ kina v Michalovciach Jozef Židek, občania Sodomka z Humenného a Purma z Michaloviec, učiteľ Štefan Hnat zo Sniny, ruskí emigranti v Humennom lesný inžinier Kyrielin a Kovalenko, učiteľ na tamojšej obchodnej akadémii. Do akcie bolo zapojených niekoľko policajných úradníkov v Prešove a Michalovciach, ako aj poručík Vražda a nadporučík Bilej z vojenskej posádky v Michalovciach.⁸⁸ Častým pomocníkom pri útekoch bola keď nie priamo spolupráca, tak nedbanlivosť slovenskej finančnej stráže. Z jesene 1943 je zaznamenaný pokus o vytvorenie kuriérskej trasy z Oravy, odkiaľ Poliakov prevážali vodiči Jozef Hudec z Tvrdošína a Jozef Pšitek zo Suchej Hory smerom k Leviciam, kde sa o nich postaral slovenský roľník žijúci na Maďarmi okupovanom území.⁸⁹ Ako už bolo uvedené, kuriérsku službu využívalo viacero polských organizácií. Keď v septembri 1939 poľská vláda a generálny štáb museli opustiť Poľsko, ocitli sa v internácii v Rumunsku. Rumunská vláda totiž považovala proklamáciu prezidenta Ignacyho Moścického v Černoviciach o pokračovaní vo vojne až do víťazstva a prijatie niekoľkých veľvyslancov ministrom zahraničia Józefom Beckom za narušenie svojej predtým proklamovanej neutrality. O internáciu sa pričinil aj francúzsky veľvyslanec v Poľsku Leon Noel, ktorý sa takto pravdepodobne chcel zbaviť protifrancúzsky orientovaného Becka.⁹⁰

Porázka vo vojne a následná internácia mali za následok úplné zrútenie garnitúry sanačného režimu a exilovú vládu sformovať sily, ktoré stáli v opozícii voči nemu - Poľská socialistická strana (PSS), Poľská ľudová strana (PSL) a Národná strana (SN). V internácii v ktoromsi rumunskom kaštieli sa ocitol aj bývalý hlavný veliteľ poľských vojsk maršal Edward Rydz-Śmigły. 15. 12. 1940 sa mu odňal podarilo utiecť do Maďarska,⁹¹ kde sa skrýval pri Balatone⁹² a založil konzervatívnu odbojovú organizáciu Tábor bojujúceho Poľska - Obóz Polski Walczącej (OPW) s krycím názvom Organizácia Sloboda opozičnú proti londýnskej vláde W. Sikorského. Séfom organizácie bol bývalý poľský viceminister dopravy Julian Piasecki, spoluorganizátor útoku E. Rydza-Śmigľa z Rumunska. Na jesene 1941 sa mu podarilo dostať z Maďarska cez Slovensko do Poľska, kde sa chcel rehabilitovať po prehratej vojne.⁹³ Cez hranice ho previedol jeden z kuriérov Związku Walki Zbrojnej (ZWZ) Stanisław Frączkisty (v januári 1942 ho v Chochoľove zatklo gestapo a do konca vojny bol väznený v koncentračných táboroch Osvienčim a Buchenwald⁹⁴) a na slovenskom území ho viezol šofér Jozef Hudec.⁹⁵ Cez slovensko-poľské hranice prešli v blízkosti Suchej Hory a Chochoľova 26. 10. 1941 okolo 23. hod. V Szaflarach nastúpili a spolu

⁸⁷ JABLONICKÝ, J.: Z ilegality do povstania. Bratislava, Epochá 1969, s. 54.

⁸⁸ PAŽUR, Š.: c. d., s. 82.

⁸⁹ TÓTH, D.: c. d., s. 149.

⁹⁰ TERLECKI, O.: c. d., s. 139-142.

⁹¹ Pobyt w Polsce w r. 1941 marsz. Edwarda Śmiglego-Rydza. In: Armia Krajowa w dokumentach 1939-1945, zv. 2., príloha, s. 511.

⁹² Zvukový záznam č. 18: Rozhovor autora s Jánom Čarnogurským 29. 4. 1996.

⁹³ FILAR, A.: Po stopách, c.d., s. 211-213.

⁹⁴ FILAR, A.: U podnôža, c.d., s. 69.

⁹⁵ FILAR, A.: Po stopách, c.d., s. 211.

s podplukovníkom Marcinom Zalewskim pricestovali 29. októbra do Varšavy, kde sa kontaktovali s bývalými dôstojníkmi lojálnymi sanačnému režimu.

Hoci S. Frączkisty pracoval v službách ZWZ, akciu uskutočnil tajne, na vlastnú päst.⁹⁶ Prechod E. Rydza-Śmigľa bol pripravovaný tajne, vypustila sa fáma, že sa pripravoval na odchod do nemenovanej časti britského impéria. Premiér W. Sikorski označil jeho prípadný návrat do Poľska za sabotáž, predstavitelia ZWZ sa tomu usilovali zo všetkých sôl zabrániť.⁹⁷ Hoci sa po jeho smrti (zomrel v noci z 1. na 2. 12. 1941 vo Varšave napriek obetavej starostlivosti lekárov na srdcový infarkt). Pochovali ho na poważkowskom cintoríne pod menom Adam Zawisza.⁹⁸ OPW vojensky podriadil veleniu ZWZ, zachoval si politickú autonómiu a pravicovo-konzervatívnu orientáciu.⁹⁹ Jej vplyv na dianie v Poľsku však ostal mizivý. Členmi organizácie v Budapešti boli aj generál Stefan Hubicki a novinár Janusz Kowalczuk. Začiatkom 40. rokov posielali do Poľska pre potreby členov OPW americké doláre. Cez hranice Slovenska a Generálnej Gubernie ich prenášal katolícky farár z Veľkej Frankovej na Zamagurí Podolský, ktorý svoju činnosť maskoval plnením kniazských povinností. Hubického skupina bola úzko napojená na slovenské veľvyslanectvo v Budapešti a mala aj styky s poslancom Slovenského snemu Pavlom Čarnogurským, keďže bol častým hostom u veľvyslance Jána Spišiaka.¹⁰⁰

Maďarská vláda i verejná mienka prechovávala veľké sympatie k poľskému národu a jeho boju za nezávislosť, ale s narastaním závislosti horthyovského Maďarska od Nemecka a začleňovaním krajinu do siete jeho satelitov sa podmienky pre činnosť poľských organizácií zhoršovali. Hoci Maďarsko do r. 1944 nebolo okupované nemeckými vojskami, nemecký veľvyslanec Erdmannsdorff neustále intervenoval na maďarskom ministerstve zahraničia. Nátlak vyvíjali aj nemeckí vojenskí predstavitelia prostredníctvom germanofilov na ministerstve ozbrojených sôl, ktoré robilo samostatné kroky bez koordinácie s maďarskou diplomaciou a žiadalo od policajných orgánov na miestnej úrovni, aby lepšie sledovali hranice krajinu a pohyb internovaných poľských vojakov. Nátlak Nemcov zosilnel v súvislosti s prípravou agresie proti Holandsku, Belgicku, Luxembursku a Francúzsku, čoho výsledkom bola razia maďarskej polície 30. 5. 1940 v priestoroch poľského veľvyslanectva a konfiškácia nájdených dokumentov. Poľský veľvyslanec v Budapešti Leon Orłowski sice proti tomu protestoval, ale márne.¹⁰¹ Už na prelome mája a júna 1940 veliteľ Základne W v Budapešti plukovník Alfred Krajewski („Polesiński“) tvrdil, že „poľská vec v Maďarsku“ je v štádiu likvidácie a hovoril o prestavbe siete na prísné

⁹⁶ Pobyt w Polsce w r. 1941 marsz. Edwarda Śmiglego-Rydza. In: Armia Krajowa w dokumentach 1939-1945, zv. 2., príloha, s. 511.

⁹⁷ Tamže, s. 512-513.

⁹⁸ Tamže, s. 511.

⁹⁹ Gen. Komorowski do N. W.: nastroje w Kraju - charakterystyka dla PPR oraz stronników polskich - współpraca z Delegatem Rządu (30. 12. 1943). In: Armia Krajowa w dokumentach 1939-1945, zv. 3., č. dokumentu 518, s. 224.

¹⁰⁰ Zvukový záznam č. 18: Rozhovor autora s Jánom Čarnogurským 29. 4. 1996. (J. Čarnogurský sa pri rozhovore s autorom vyjadril, že najpravdepodobnejšie išlo o knaza Podolského alebo o kanonika Vojtasa. Neskôr sa vyjadril, že najpravdepodobnejšie išlo o Podolského).

¹⁰¹ BATOWSKI, H.: Walka dyplomatycznej, c.d., s. 87-88.

konspiratívnom základe a orientácii na lokálne kontakty.¹⁰² Tlaky Nemecka proti poľským konzulátom a činnosti poľského vojenského ataše zintenzívneli začiatkom júla 1940. Zdôvodňovali to tým, že poľský konzulát v Budapešti vysiela vojakov do Francúzska.

Zásluhou šéfa maďarského generálneho štábhu generála Henrika Wertha, pôvodom Nemca, maďarská vláda 13. júla nariadila uzavretie poľských konzulátov v Budapešti a Užhorode a vyzvala vojenského ataše plukovníka Emisarského opustiť Maďarsko. Nemci žiadali aj uzavrieť poľské veľvyslanectvo, čo ministerstvo zahraničia slúbilo uskutočniť neskôr.¹⁰³ W. Sikorski a gen. Sosnkowski vtedy uvažovali o evakuácii poľskej základne do Belehradu.¹⁰⁴ Závislosť Maďarska a Rumunska od Nemecka sa upevnila po druhnej viedenskej arbitráži 30. 8. 1940, v rámci ktorej Maďarsko získalo severné Sedmohradsko. V Rumunsku sa šéfom vlády stal Ion Antonescu, posilnili sa pozície fašistickej Železnej gardy. V rumunskej tlači sa objavili protipoľské články a oficiálne orgány začali robiť prekážky poľskému veľvyslanectvu a konzulátu.¹⁰⁵ Na jeseň 1940 nemecké veľvyslanectvo vystupňovalo útoky proti poľskému veľvyslanectvu v Budapešti, v októbri 1940 maďarský minister zahraničia I. Csáky vyhlásil, že v súvislosti s pristúpením krajiny k Paktu troch veľmocí sa bude usilovať o odchod poľského veľvyslanca. Hoci Maďarsko k paktu 20. 11. 1940 pristúpilo, najvyšší činitelia štátu však otáľali so zatvorením poľského veľvyslanectva.¹⁰⁶ Pravdepodobne si chceli ponechať zadné vrátka pre prípad obratu vo vojne a nadviazanie spolupráce so západnými veľmocami. Napriek tomu I. Csáky 7. 12. 1940 (podľa vlastných slov z donútenia) požiadal Poliakov o zrušenie veľvyslanectva od 1. 1. 1941.¹⁰⁷ Z Rumunska poľskí diplomati odišli už 4. 11. 1940.¹⁰⁸

Po obrate v priebehu vojny r. 1943 sa poľsko-maďarské kontakty obnovili. Vláda Miklósa Kállaya sa usilovala o separátny mier so západnými spojencami. V decembri 1943 sa predstaviteľia poľského odboja v Budapešti stretli so vtedajším veliteľom maďarského generálneho štábhu, protinemecky orientovaným generálom Szombathelym, a požiadali ho o poskytnutie zbraní Armii Krajowej. Zároveň navrhli z 3-4000 internovaných poľských vojakov a dôstojníkov tajne sformovať poľskú jednotku v Maďarsku. Hoci neuspeli, generál Szombathely ich návrhy neodmietol z princípu, argumentoval nedostatkom zbraní aj pre samotnú maďarskú armádu a závislosťou od dodávok z Nemecka. V druhom prípade povedal, že ešte nenastala vhodná chvíľa.¹⁰⁹ Regent Miklós Horthy vtedy zároveň nemeckému generálneemu

¹⁰² Fragmenty protokolu konferencji w Belgradzie, zwolanej przez Komendanta Głównego ZWZ (29. 5.-2. 6. 1940). In: Armia Krajowa w dokumentach 1939-1945, zv. 1., č. dokumentu 42, s. 256.

¹⁰³ BATOWSKI, H.: Walka dyplomatyczji, c.d., s. 107-108.

¹⁰⁴ Gen. Sosnkowski do gen. Róweckiego - wytyczne dla pracy wojskowej i politycznej (8. 7. 1940). In: Armia Krajowa w dokumentach 1939-1945, zv. 1., č. dokumentu 50, s. 268.

¹⁰⁵ BATOWSKI, H.: Walka dyplomatyczji, c.d., s. 111.

¹⁰⁶ Tamže, s. 115.

¹⁰⁷ Tamže, s. 119.

¹⁰⁸ Tamže, s. 119.

¹⁰⁹ Andrzej Sapieha do Centrali, rozmowa z szefem sztabu węgierskiego gen. Szombathely w sprawie współpracy z AK (6. 11. 1943). In: Armia Krajowa w dokumentach 1939-1945, zv. 3., č. dokumentu 506, s. 202.

gubernátorovi v Poľsku potvrdil, že „sympatie maďarského národa k poľskému národu ostali nezmenené“.¹¹⁰ Podobné sondáže prebehli aj u bývalého premiéra Istvána Bethlena.¹¹¹ Udalosti sa však vyvíjali inak. 19. 3. 1944 nemecké vojská okupovali Maďarsko. Obsadili aj priestory poľských spolkov a kultúrnych inštitúcií, dôsledkom čoho bolo zatýkanie i na území Poľska. Mnohí poľskí emigranti boli odvlečení do koncentračných táborov, napr. Zygmud Pogoda, Henryk Ślawik, Stefan Pawlik a i., ďalší, napr. Edmund Fietowicz, sa odtiaľ nikdy nevrátili. Hneď v prvý deň okupácie Maďarska nacisti zastrelili 15 Poliakov, medzi nimi generála Jana Kołłątaja, Jana Kondofera, Mariu Sikorskú a Wacława Pietrzycowského.¹¹²

Ked' sa očakávala okupácia Maďarska, v spolupráci s poslancom Slovenského snemu P. Čarnogurským a veľvyslancom Slovenska v Budapešti, sa pripravoval a uskutočnil prechod skupiny okolo generála S. Hubického a J. Kowalczuka. S. Hubicki spolu s manželkou prekročili hranice v slovenskom diplomatickom aute a na slovenské pasy, ostatní prešli cez „zelenú hranicu“ pri Šali. Vtedy bol z Maďarska prevezený aj archív bývalého veliteľa poľských ozbrojených síl gen. Edwarda Rydza-Śmigłego. Išlo o jeho denníky, úvahy a verše. P. Čarnogurský po nich poslal auto, ktorým sa dostali do Bratislavu, vybavil im aj falošné občianske preukazy. Potom sa istý čas na strednom Slovensku učili po slovensky a našli si zamestnanie vo firmách, s ktorými to bolo vopred dohodnuté. Tam pracovali do leta 1944, Slovenské národné povstanie a prechod frontu prežili na chalupe u P. Čarnogurského v Malej Frankovej. Uňho bola uchovaná aj pozostalosť po E. Rydzovi-Śmigłom. Archív E. Rydza-Śmigłego ostal i po vojne u P. Čarnogurského. Časť pri domovej prehliadke zabavila česko-slovenská Štátна bezpečnosť, asi dve škatule, ktoré sa zachovali, odovzdal P. Čarnogurský v 60. rokoch poľským archívom.¹¹³

Po okupácii Maďarska presunul Wacław Felczak Základňu W do Bratislavu. Uskutočňovali sa však už iba ojedinelé prechody, napr. Leopold Kwiatkowski a W. Felczak absolvovali niekoľko cest z Bratislavu do Poľska cez Oravu. Od jari 1944 sa v oblasti Nowého Sącza a Podhalia začali rozvíjať partizánske oddiely, kde sa ocitli aj kuriéri. Tam využili svoje skúsenosti a znalosti terénu. Medzi nimi sa ocitli i W. Felczak a L. Kwiatkowski.¹¹⁴

Mnohí kuriéri za svoju činnosť zaplatili životom. Hoci boli prípady, keď príslušníci slovenskej polície a pohraničnej stráže poľským kuriérrom pomáhali, často chytených Poliakov vydávali do rúk gestapu v Generálnej Gubernii, ako napr. Helenu Marusarzovú, sestru S. Marusarza, olympijskú víťazku v lyžiarskom slalome a zjazdových disciplínach. Jej sestra Zofia bola od roku 1940 do konca vojny uväznená v Ravensbrücku.¹¹⁵ Slovenskí žandári vydali gestapu aj Andrzeja Krzysiaka, ktorý

¹¹⁰ Tamže, s. 203.

¹¹¹ Andrzej Sapieha do Centrali, rozmowy z b. premierem węgierskim Bethlenem w sprawie broni dla AK w Polsce (17. 11. 1943). In: Armia Krajowa w dokumentach 1939-1945, zv. 3., č. dokumentu 507, s. 205-208.

¹¹² FILAR, A.: Po stopách, c.d., s. 192-193.

¹¹³ Zvukový záznam č. 18: Rozhovor autora s Jánom Čarnogurským 29. 4. 1996.

¹¹⁴ FILAR, A.: U podnóża, c.d., s. 72-73.

¹¹⁵ Tamže, s. 68.

zahynul v Osvienčime, Konstantyho Klemensa Gucwu zastrelili slovenskí pohraničníci pri Košiciach.¹¹⁶ J. Freislerovi sa podarilo ujsť z prešovskej väznice, vďaka zásahu Eugena Pascu, inšpektora slovenskej pohraničnej stráže v Litmanovej, bol prepustený poľský emisár Jerzy Tabéau, ktorý ušiel z Osvienčimu a jeho sprievodca Kazimierz Świerczek.¹¹⁷ Na poľskom území boli zatknutí a zabiti, resp. zahynuli v koncentračných táborech Feliks Klaper, Franciszek Frączysty, Tadeusz Ciastoń, Jan Szyszka, Jerzy Pracki, Wiktoria Fedak, Piotr Kolesiak, Józef Gąsienica, Bronisław Przybylski, bratia Świerczkowci a ďalší.¹¹⁸

DER POLNISCHE KURIERDIENST UND DI SLOWAKEI IN DEN JAHREN 1939-1945

JURAJ MARUŠIAK

Obwohl Ungarn offiziell deutscher Verbündeter war, wurde auch nach der Niederlage Polens im Jahre 1939 eine positive Haltung zu Polen beibehalten. Daher fanden die polnischen Flüchtlinge in Ungarn auch einen Zufluchtsort. Die Flüchtlinge überschritten die ungarische Grenze über die Ostslowakei und Unterkarpaten mit Hilfe der örtlichen Bevölkerung. Die polnische Botschaft in Budapest war bis Ende 1940 tätig. So entstanden einige polnische Militär-, Spionage- und Nachrichtenorganisationen, die den Kontakt Londons mit der heimischen Widerstandsbewegung ermöglichten. Diese Organisationen wurden durch die ungarische Regierung toleriert. Ab Dezember 1939 begannen Kuriere mit Postsendungen, Waffen, Geldern und Anweisungen die Grenze zwischen Polen und Ungarn in beiden Richtungen zu überschreiten. Über diese Grenze transportierten sie die polnischen Militärspezialisten, polnische Juden und Offiziere, die die heimische Widerstandsbewegung organisierten, nach Westen. Die geheimen Übergänge waren an der gesamten Grenze der Slowakei mit Polen und Ungarn angelegt. Viele slowakische Einwohner halfen den polnischen Kurieren trotz der negativen Haltung slowakischer Regierungskreise mit Automobilen, Unterkünften und durch Führungen über die Grenze, so z. B. Gendarmen, Armeeangehörige, die Aufstandsorganisation, die nationale Abwerh, aber auch einfache Beuern, Taxifahrer und Geistliche. Einige slowakische Bürger waren besonders als Kuriere tätig. Nach der Okkupation Ungarns durch Deutschland am 19. 03. 1944 wurden viele polnische Antifaschisten hingerichtet oder in Konzentrationslager verschleppt. Einige kehrten in die Slowakei dank der Hilfe durch die slowakische Botschaft in Budapest und des Abgeordneten des slowakischen Parlaments P. Čarnogurský zurück. Gegen Ende des zweiten Weltkrieges befand sich die Zentrale der polnischen Kuriere in Bratislava.

¹¹⁶ FILAR, A.: Po stopách, c.d., s. 29.

¹¹⁷ FILAR, A.: U podnóża, c.d., s. 72.

¹¹⁸ FILAR, A.: Po stopách, c.d., s. 29.